

Marie MACKOVÁ

Limito tabák v rakouském státním tabákovém monopolu

Habsburská státní správa zkoncentrovala nakládání s tabákem ve svých rukách kompletně poprvé v roce 1784. Tehdy se také začala na tabákové výrobky dívat jako na svůj majetek, ze kterého je možné rozdávat tam, kde je potřeba, nějaká podpora, almužna, příspěvek. Zároveň se tabákové výrobky přesunuly do kategorie možných naturálních požitků, jakými v dané době byly například palivové dřevo, pivo a podobně. Tento stav mohl vzniknout nejenom na základě změněné legislativy, ale také proto, že se v této době tabákové výrobky řadily k tomu, co bylo lidmi k životu vyžadováno téměř tak, jako třeba dříví na otop. O tom, že právě tabákové výrobky zařadil stát mezi komodity, kterými doplňoval služební požitky lidí, kteří na něm nějakým způsobem byli závislí, rozhodlo mj. i to, že tabák byl do značné míry stále ještě v této době považován za povzbuzující a dílem dokonce i za léčivý prostředek, ne jenom za pouhý postradatelný požitek. Příjemcem tabákových naturálií tedy byly ty profese, které byly vystaveny ohrožení života, extrémnímu vypětí a podobně. Proto mezi příjemci takto distribuovaných tabákových výrobků nalezneme vojáky a postupně snad všechny další muže sloužící se zbraní státu, horníky ve státních dolech, ale také členy a členky řeholních řádů, které se staraly o nemocné. Takovým tabákovým výrobkům, které byly prodávány přesně stanoveným příjemcům za speciální cenu, jež tvořila velmi malý zlomek z běžné tržní ceny, se obecně říkalo limito tabák. Byl to od roku 1784 zároveň zákonem daný výraz, který neměl překladový ekvivalent v žádném z jazyků používaných v monarchii a skrývaly se pod ním dva základní druhy tabákových výrobků v několika variantách provedení. Limito tabák byl buď dýmkový tabák, nebo tabák šňupací. Až od 90. let 19. století se objevila varianta, která reflektovala, ovšem s notným zpožděním, vzrůstající oblibu cigaret, a ta byla ještě určena pouze pro válečné námořnictvo. V tom se odráží zároveň další prvek, který je třeba mít na paměti, pokud budeme pozornost věnovat limito tabáku – tradice. Celý systém byl velmi pevně postaven na tradici a jeho změny byly podstatně pomalejší než jakékoliv jiné změny v monarchii 19. století.

Pro vojsko byl podstatně levnější tabák dodáván už v době, kdy bylo nakládání s tabákem pronajímáno za určitý, státu odváděný poplatek soukromým

společnostem. Výnosem z 1. prosince 1783 bylo například stanoveno, že tabákové výrobky pro mužstvo mohou být doplňovány dokonce každých pět dnů, ovšem k vyzvedávání byli oprávněni pouze důstojníci vždy pro celý útvar a výrobky bylo třeba ihned zaplatit. Důstojníci zároveň odpovídali za rozdělování tabáku mužstvu.¹ Už v tomto výnosu je užíván termín „Tabakfassungen“, obecně známé „fasování“. V případě limitu tabáku bylo užíváno, nicméně nešlo o bezplatné vyzvedávání, ale o převzetí stanovených přídelů na určených místech za dodržení předepsaných administrativních a evidenčních náležitostí.

Od roku 1784 začal být šňupací tabák pro armádu považován za luxus, ale dýmkový tabák naopak „*durch Gewohnheit und selbst der Gesundheit wegen dem gemeinen Soldaten wie Brod nothwendige*“.² Podle tehdy aktuálně platných váhových jednotek bylo stanoveno, že libra dýmkového limitu tabáku má být prodávána za 12 krejcarů. Balená ovšem byla po čtvrtlibrách za 3 krejcarey. Tyto váhové poměry zůstaly v platnosti až do konce trvání monarchie, i potom, co se začalo vážit na gramy. Limitu dýmkový tabák byl stále balen zcela zvláště v balíčcích o váze 107 g, které v celém dalším sortimentu neměly obdobu. K roku 1784 bylo také stanoveno, že mužstvo na pochodu musí mít na území monarchie přístup ke svým přídelům limitu tabáku kdekoliv. Z toho vyplývalo, že jej do sortimentu musely zařadit i malé trafiky na odlehlých místech.³ To pro každého trafikanta ovšem znamenalo nejenom zajistit dostatečně velké vhodné skladovací prostory, ale také vést zcela oddělenou administrativu evidující zásoby tohoto tabáku. Zvláště problematické se to později ukazovalo tehdy, pokud v oblasti probíhaly například vojenská cvičení nebo manévry a spotřeba limitu tabáku vyžadovala jeho velké zásoby mnohdy velmi daleko od všech distribučních míst. Kromě toho každý trafikant musel zásobu tabáku nejprve z vlastních prostředků nakoupit, a teprve když jej prodal, dostal svůj zisk. Proto zajištění dostatečných zásob pro pochodující či dokonce cvičící armádu mohlo působit problémy. Bylo to aktuální především v poslední čtvrtině 19. století, kdy císař a jeho generalita s oblibou pořádali manévry v těch nejdlehlších koutech monarchie.⁴

Protože v 80. letech 18. století došlo také k josefínské reformě policie, která byla tehdy považována za ozbrojený sbor velmi úzce spojený s armádou, zdá se logické, že tehdejší administrativa muže tohoto sboru zařadila mezi příjemce dýmkového limitu tabáku.⁵ Velmi záhy poté, co byl jednotně upraven nárok na

¹ Harald HITZ – Hugo HUBER, *Geschichte der österreichischen Tabakregie 1784-1835*, Wien 1975, s. 84-85. *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Josef II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Systematischen Verbindunge enthält. die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1784*, VII. díl, Vídeň 1786, s. 780.

² H. HITZ – H. HUBER, l. c., s. 85.

³ Tamtéž, s. 85 s odkazem na Hofkammer Archiv Wien.

⁴ Marie MACKOVÁ, *Tabáková továrna v Lanškrouně jako součást státní tabákové režie*, Lanškroun 2007, s. 221-237.

⁵ O postavení a reformách policie v této době např. Pavel MACEK – Lubomír UHLÍŘ, *Dějiny policie a četnictva, I., Habsburská monarchie (1526-1918)*, Praha 1997, s. 48-52.

dýmkový limito tabák pro vojáky v aktivní službě, byl stejný nárok přiznán i mužům sloužícím u policie ve Vídni, Štýrském Hradci, Lvově, Praze a Brně. Stalo se tak od 1. ledna 1788 s odůvodněním, že v jejích řadách je velmi mnoho mužů, kteří přešli z armády a na dýmkový limito tabák byli zvyklí.⁶ Toto ustanovení se však stalo mj. základem argumentace pro další přiznávání nároků na limito tabák pro všechny nadále vzniklé ozbrojené sbory v monarchii, protože snad u všech byla připouštěna reálná možnost zaměstnat ve svých řadách bývalé vojáky a tato možnost byla o to reálnější, oč kratší byla služba v armádě monarchie. S ohledem na další vývoj policie je však v další legislativě týkající se limito tabáku tento sbor výslovně uváděn naprosto ojedinele. Příslušníků postupně zřizovaných městských policií se takové nároky samozřejmě netýkaly.

Během napoleonských válek byly stavy vojska udržovány velmi vysoké, a proto lze předpokládat i značnou spotřebu limito tabáku, i když konkrétní čísla dnes již neexistují. Možná proto bylo od roku 1802 taxativně určeno, že na tento tabák mají nárok jenom skutečně sloužící vojáci až do hodnosti šikovatele včetně, právě tak jako tito muži aktuálně jsou na dovolené a ti, kteří se jako rekonvalescenci chystají zpět do služby. Cena zůstávala stále stejná. Přes tato opatření se odhaduje, že množství dýmkového limito tabáku pro armádu činilo až do roku 1813 pětinu až čtvrtinu celkové spotřeby tabákových výrobků v monarchii.⁷ V následujícím období již sporadicky zjistitelná čísla ukazují, že se poměr stále snižoval, až těsně před vydáním celního a monopolního zákona dosáhl lehce nad jednu desetinu celkové spotřeby. Na tom měly podíl dva faktory. Jednak postupné snižování aktivního stavu armády a zároveň všeobecný vzrůst spotřeby tabákových výrobků civilním sektorem, který konečné procentuální zastoupení obracel ve svůj prospěch. V těchto číslech jsou sice zastoupeny i varianty šňupacího limito tabáku, o kterém ještě bude řeč, nicméně jeho množství bylo nesrovnatelně nižší, podle dále uvedených mladších hodnot až o tři řády, než u dýmkového limito tabáku, který spotřebovala ozbrojená moc.

Prodej limito tabáku (bez rozlišení) ve vídeňských centech (1 vídeňský cent = 56 kg) a jeho podíl na celkové spotřebě tabáku v procentech:⁸

1817	25 855 v. c.	24 %
1818	23 750 v. c.	22 %
1819	23 730 v. c.	18 %
1824	14 536 v. c.	11 %
1825	14 941 v. c.	11 %
1833	27 487 v. c.	13 %
1834	28 515 v. c.	13 %

⁶ H. HITZ – H. HUBER, l. c., s. 85.

⁷ Tamtéž, s. 86-87.

⁸ Tamtéž, s. 87.

Konec napoleonských válek byl nadlouho i poslední dobou, která se výraznějším způsobem vyjádřila k dýmkovému limitu tabáku. Žádným zvláštním způsobem tato oblast nebyla upravena ani v tak podstatné právní normě, jakou pro státní tabákový monopol nesporně byl celní a monopolní zákon, který začal platit od roku 1836.⁹ Limitu tabák v něm byl považován prostě za jeden z mnoha druhů tabákových výrobků, na který se vztahují zákonná nařízení, ale který zároveň zůstává ošetřen vlastní soustavou právních a především evidenčních předpisů. Stejným způsobem nedošlo k žádné legislativní reakci na rozdělení správy státní tabákové režie k roku 1850, kdy byla rozdělena na víceméně samostatnou uherskou a rakouskou část. Snad proto, že ustanovení o limitu tabáku se týkala především posledního článku celého dlouhého a poměrně složitého řetězu nakládání s tabákem, totiž distribuce ke koncovému zákazníkovi, v tomto případě konzumentovi majícímu nárok na limitu tabák.

S platností „*pro veškeré korunní země*“ bylo vydáno 19. prosince 1854 nařízení, které upravovalo dosavadní platný dekret dvorské rady z 15. prosince 1812 čj. 33 364-1831 a ustanovení dvorské válečné rady z 5. prosince 1812 o fasování a vedení evidence dýmkového limitu tabáku. Základní účetní přehledy byly nadále vedeny jako měsíční a jednou za čtvrt roku byly postupovány k revizím vyššímu velení, které je bylo povinno dávat k dispozici místně příslušným zemským finančním úřadům.¹⁰

V tomto a všech dalších nařízeních už bylo – většinou výslovně – počítáno i s dalšími ozbrojenými sbory, které mezi tím v monarchii vznikly a měly svou podstatou, podobou a částečně i správními kompetencemi stále velmi blízko k armádě, i když formálně právně šlo o civilní ozbrojené sbory. Především to byla finanční stráž, formovaná původně jako dva samostatné sbory určené k ochraně a vymáhání ustanovení celního a monopolního zákona, z nichž jeden působil na hranicích a v hraničních okresech jako pohraniční stráž, druhý pak jako vnitřní důchodková stráž. Když byly oba sbory v roce 1843 sloučeny do jediného, byl pojmenován finanční stráž.¹¹ Dalším sborem, jehož členové měli nárok na dýmkový limitu tabák, bylo po roce 1850 formované četnictvo.¹² Výnosem platným pro všechny korunní země bylo v dubnu 1859 stanoveno, že limitu dýmkový tabák pro armádu, četnictvo, finanční stráž, vojenskou policii a další nárokové složky je přípustné vydávat v maximální výši 1,75 libry (tedy 7 balíčků) na osobu měsíčně. Toto množství bylo maximální možné a nebylo přitom rozlišováno, zda jeho oprávněný příjemce je silný nebo slabý kuřák. Nižší množství mohlo být vydáno tehdy, pokud si to dotyčný osobně přál.¹³ Podle § 27 předpisu o prodeji tabáku ve velkém výnosu ministerstva financí č. 59 480 z 26. listopadu 1860, upraveného

⁹ O celním a monopolním zákonu ve vztahu ke státní tabákové režii M. MACKOVÁ, l. c., s. 30-45.

¹⁰ *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des österreichischen Finanzministeriums* (dále jen FzM Vb) 1854, N. 92, s. 687-688, čj. 55 028-2 148 z 19. prosince 1854.

¹¹ M. MACKOVÁ, l. c., s. 45-47. Tam také další velmi sporadická literatura.

¹² P. MACEK – L. UHLÍŘ, l. c., s. 64-68, 79-80.

¹³ FzM Vb 1859, N 17, s. 71-72, čj. 14 708-575 ze dne 6. dubna 1859.

výnosem č. 37 359 a výnosem č. 61 950 z roku 1861 a výnosem č. 62 610 z roku 1862 náležel příslušníkům vojska v hodnostech šikovatel a nižších tabák v balení 107 g za cenu 4 kr a mužstvu finanční stráže, četnictva a vojenské policejní stráže totéž balení tabáku za cenu 4,5 kr. Tato disproporce byla vyrovnána až od 1. ledna 1898, kdy byla cena tohoto druhu a balení tabáku jednotně stanovena na 4 kr. za balíček.¹⁴

Distribuce dýmkového limito tabáku byla v ozbrojených složkách organizována v zásadě vždy cestou velitelství. Zpočátku, jak už bylo zmíněno, v krátkých intervalech pěti dnů, pak výdejem vždy čtyřikrát do měsíce, od roku 1871 už jen jednou do měsíce vždy celé předepsané množství.¹⁵ Šlo o to, že takto fasovaný tabák musel být dost pečlivě evidován, způsoby evidence se postupně stávaly stále složitější, a tímto opatřením byla podstatně snížena zátěž vojenské administrativy. Způsob vydávání a evidence musel být v průběhu doby dále upřesňován, protože armáda i další, kdo měli na limito tabák nárok, většinou nezůstávali na jednom místě, ale přesouvali se operativně po území monarchie. Kromě toho například finanční stráž sloužila často ve velmi malých útvech daleko od té úrovně velení, která byla oprávněna s tímto tabákem nakládat. Šlo totiž pouze o důstojníky, oprávnění v tomto směru nebyli poddůstojníci. Podle nařízení ministerstva financí z 25. srpna 1873 byla pravomoc k manipulaci s limito tabákem a především k vystavování všech nutných daňových a evidenčních dokladů přenesena na místně příslušná okresní hejtmanství tam, kde jim byly malé detašované oddíly zeměpisně blíže než ke svým kmenovým útvarům. V odůvodněných případech se tohoto úkolu mohl ujmout obecní představený.¹⁶ Tato nařízení byla kromě finanční stráže aktuální především pro četnictvo, jehož útvary byly dislokovány mnohdy opravdu dost vzdáleně od vlastního velení. Podle pozměňovacího nařízení ministerstva financí z 28. září 1893 jim proto byly oprávněny limito tabák vydávat prakticky všechny stupně prodeje tabákových výrobků – úřady prodeje tabáku, sklady tabáku i jednotliví trafikanti, ovšem za předpokladu, že byl dodržen stanovený úřední postup evidence takového prodeje, včetně odpovídajících záznamů do výdajového deníku a předávacích potvrzení.¹⁷

Další zpřesnění bylo obsaženo v rozsáhlých předpisech pro sklady tabáku a trafiky z roku 1897.¹⁸ V tomto předpise už byly jako oprávněné s nárokem na dýmkový limito tabák vyjmenovány mužstvo vojska, válečného námořnictva a ze-

¹⁴ František Xaver VESELÝ, *Všeobecný slovník právní, Příruční slovník práva soukromého i veřejného zemí na říšské radě zastoupených, Se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní koruny české*, díl 2, Praha 1897, s. 6, 8. Publikováno v FzM Vb 1897, č. 196 z 10. října 1897, čj. 33 966.

¹⁵ FzM Vb 1871, Nro 32, s. 168, čj. 22 058 ze 4. září 1871.

¹⁶ Praktickou aplikaci posledně uvedeného ustanovení se mi nepodařilo objevit, ale nelze to zatím považovat za důkaz, že šlo v tomto případě o mrtvou literu zákona. FzM Vb 1873, N 32, s. 231, čj. 21 812.

¹⁷ FzM Vb 1893, N. 46, s. 400, čj. 37 853 z 28. září 1893.

¹⁸ FzM Vb č. 180/1897, s. 769-786, tam odd. VI, § 43-48, s. 778-780.

měbrany, právě tak jako mužstvo vojenské policie, ochranný sbor civilního soudu ve Vídni, mužstvo četnictva a finanční stráž, všichni ostatní byli shrnuti pod pojem „*další oprávněné osoby*“. Maximální množství na osobu činilo osm balíčků po 107 gramech. Protože se tento způsob výdeje netýkal šňupacího limitu tabáku, nebyla mu ve směrnici věnována pozornost a bylo odkázáno na zvláštní předpisy. Fasování mělo pro armádu, námořnictvo a zeměbranu probíhat čtyřikrát do měsíce, pro četnictvo a finanční stráž jedenkrát do měsíce. Tabák mohl pro mužstvo odebrat pouze velící důstojník, přičemž se předpokládalo, že půjde o vyššího důstojníka. Pokud se jednalo o vzdáleně dislokované útvary, kterým velel nižší důstojník, mohl se toho ujmout jenom za předpokladu, že doložil, že je skutečně aktuálně velícím důstojníkem. Každé fasování bylo zaznamenáváno do speciálních evidenčních a účetních dokladů, za jejichž správnost odpovídal příslušný trafikant či skladník a jejichž kontrola náležela finanční stráži. Rovněž distribuce dýmkového limitu tabáku z hlavních či vedlejších skladů tabáku do trafik se děla pouze na základě zvlášť vedených dokladů, které nesměly být společné s jakýmkoliv dalším sortimentem.

Limito dýmkový tabák byl císařským výnosem ze 14. září 1859 přiznán i vojenským špitálům pro v nich léčené vojáky a rekonvalescenty na základě lékařské zprávy. Tento tabák byl navíc, na rozdíl od limitu tabáku pro mužstvo ve službě, poskytován bezplatně. Jeho cena byla odepisována z výnosu státního monopolu, proto i tento limitu tabák musel být evidován.¹⁹ Takto získané tabákové výrobky jistě sváděly k nejrůznějším pokusům o jiné využití, než jaké bylo stanoveno, byť postihy byly definovány poměrně přesně, jak bude dále zmíněno. Svědčí o tom podstatné zpřísnění evidence a kontroly limitu tabáku přidělovaného vojenským nemocnicím, jak bylo stanoveno společně říšským ministerstvem války a oběma ministerstvy financí výnosem z 12. ledna 1869. Podle něj měla vojenská centrální účtárna sestavit celkový požadavek na výdej tabáku pro vojenské špitály na základě hlášení jednotlivých vojenských lékařů, pak jej předat k vyřízení účetnímu departementu příslušného zemského finančního ředitelství. Takový tabák se měl stát následně součástí účetnictví každého vojenského špitálu.²⁰

Z uvedeného vyplývá, že formální správa a případné změny v nakládání s dýmkovým limitu tabákem pro armádu a válečné námořnictvo se po roce 1867 ocitly na různých správních úrovních. Armáda zůstala říšskou záležitostí a byla spravována pro obě části monarchie jako jediný celek, zatím co správa tabákového monopolu náležela nadále do kompetencí nikoliv říšského, ale rakouského a uherského ministerstva financí. Projevovalo se to tak, že každé rozhodnutí o dýmkovém limitu tabáku pro armádu, byť by se jednalo o jedinou změnu ve způsobu evidence, muselo souběžně vyhlásit jak říšské ministerstvo války, tak rakouské, případně i uherské ministerstvo financí, protože říšské ministerstvo financí v tomto případě

¹⁹ FzM Vb 1859, N 57, s. 433, čj. 51 676-1 993 z 10. listopadu 1859. Nejvyšší armádní velení tento císařský výnos zveřejnilo všeobecným rozkazem ze 4. října 1859.

²⁰ FzM Vb 1869, N 9, s. 42, čj. 1 685 z 24. února 1869.

nebylo kompetentním partnerem. Všechny vyhlášky a nařízení publikované v tomto směru v úředním listu rakouského ministerstva financí (v poznámkách jako FzM Vb) se odvolávají vždy na příslušnou vyhlášku či nařízení říšského ministerstva války, které většinou předcházelo, protože šlo o říšské ministerstvo, na rozdíl od předcházejícího období, kdy byla obě ministerstva na stejné správní úrovni a vyhlášky finančního většinou předcházely armádní rozkazy. Maximální časové rozmezí mezi publikováním téhož ve sféře armádní a ministerstev financí byl po roce 1867 jeden měsíc.

Celému tomuto systému, který byl sice průběžně lehce pozměňován, ale jak vyplývá z předcházejícího, spíše v rovině evidenční a administrativní než principiálně či nějakým zásadním zásahem, dala poněkud jinou podobu světová válka. Ovšem nikoliv v základním principu. Stále bylo mužstvo v armádě tím, kdo měl nárok na tabák za speciální ceny. Jenom počty mužstva v aktuálně aktivní službě se oproti předcházejícímu období nepředstavitelně zvýšily. Nicméně ještě v ceníku tabákových výrobků z roku 1915 je dýmkový limito tabák uváděn v konstantním balení po 107 g a dokonce za konstantní cenu 8 haléřů. Kromě toho pro válečnou dobu začaly platit pro armádu a válečné námořnictvo zvláštní ceníky dalších druhů tabákových výrobků, které nebyly shodné s běžnými cenami pro civilní sektor, ale rozdílly nebyly tak velké jako u limito tabáku určeného pro mužstvo. Zdá se, že tím zásadním, proč podobné ceníky vznikaly, byla skutečnost, že se část armádních sborů monarchie při válečných operacích dostávala za hranice a veškeré tabákové výrobky pro ně by podle platného celního zákona podléhaly vývoznímu clu. Tato skutečnost byla vyrovnána zvláštním cenovým ustanovením, kterým byly zároveň stanoveny speciální dodávky tabákových výrobků pro armádu. Nešlo v tomto případě o limito tabák, i když uvedená nabídka zdaleka nezahrnovala celý sortiment, který alespoň teoreticky byl stále v rámci rakouské tabákové režie k dispozici. Na druhou stranu pro námořnictvo bylo k dispozici 38 druhů doutníků, z toho šest luxusních, dále 25 druhů cigaret, 10 druhů cigaretového a 8 druhů dýmkového tabáku, pro další útvary bylo k dispozici 14 druhů doutníků, 13 druhů cigaret, 6 druhů cigaretového a 5 druhů dýmkového tabáku. Srovnání cen takto nabízených tabákových výrobků ukazuje, jak i v situaci válečné ekonomiky byl limito tabák podceněný, byť šlo o nepříliš kvalitní druh. Například ve všech cenících byl uváděn dýmkový tabák s prodejním názvem Landtabak, který patřil k těm úplně nejlevnějším. V roce 1915 stálo 100 g tohoto výrobku v běžném prodeji 26 haléřů, v roce 1917 už to bylo 53 haléře. V ceníku tabákových výrobků určených pro válečné námořnictvo z roku 1916 bylo 100 g téhož tabáku oceněno na 22 haléřů a stejnou taxu měl i v ceníku pro ostatní útvary vojska operující v zahraničí. Obecně velmi populární „tříkrálový“ dýmkový tabák stál v civilní nabídce v roce 1915 za 100 g 64 haléřů, v roce 1917 už 1,22 K za stejné množství. V nabídce pro námořnictvo bylo stejné množství za 60 haléřů, pro ostatní sbory vůbec nabízený

nebyl. Jak již uvedeno, dýmkový limito tabák byl ve stejné době stále za 8 haléřů za 107 g.²¹

Další skupinou osob, které byl podle výnosu ze 9. února 1784 přiznán nárok na nákup dýmkového limito tabáku, byli horníci pracující pod zemí, a sice ve stejném množství jako vojákům.²² Fasovat mohli, vzhledem ke stabilitě pracoviště, jednou za měsíc vždy celé nárokovatelné množství. Toto ustanovení platilo pro Čechy, Horní a Dolní Rakousy a následně velmi brzy potom byla jeho platnost rozšířena i na Moravu a Halič. To se dělo ve snaze co nejvíce zmenšit nelegální další obchod s tímto levným tabákem. Naopak tehdy vznesené nároky na stejné požitky pro pracovníky v hutích a v komorní správě nebyly uznány.²³ Zatím co armádní limito tabák si udržoval stabilní cenu, pro horníky v dolech byla od roku 1807 zvýšena na 15 krejcarů za balíček. I to ovšem bylo hluboko pod běžnou tržní cenou.²⁴ Protože státní doly se stávaly v průběhu následující doby stále řídkším podnikem a v rámci státního monopolu šlo prakticky pouze o solné doly, bylo i hornictvo v dalších předpisech a nařízeních zahrnováno pod pojmem „další osoby“.

Naopak speciální předpisy existovaly pro další část limito tabáku – šňupací tabák. Obecně obliba tohoto druhu tabákových výrobků ve sledované době postupně klesala, i když ze všeobecného sortimentu nikdy úplně nezmizel. Byl to však druh, který byl vždy velmi oblíbený – proto zřejmě i víceméně tolerovaný – mezi duchovenstvem. Zatímco kouření dýmky bylo ještě v 18. století považováno pro duchovního za lehce nepatřičné a přípustné nanejvýš v soukromí, šňupací tabák si mohl dopřávat i na veřejnosti. Dokonce konzistoře občas musely řešit stížnosti, že některý duchovní šnupe i v průběhu mše, kterou sám slouží, ale postihy víceméně popsány nejsou. Z tohoto postoje zřejmě vycházela i josefínská administrativa, když jako limito tabák pro duchovenstvo určila šňupací tabák. A protože tradice byla v tomto směru stejně silná na straně státu i v katolické církvi, nic se na tom za následujících více než sto let nezměnilo.

Šňupací limito tabák byl určen pro duchovní osoby v řádech a kongregacích a pro duchovní ve farní správě, kteří byli placeni státem. Tyto dary státu existovaly také již před monopolizací odvětví, ovšem z uvedeného vyplývá, že byly modifikovány v souvislosti s aktivitami josefínské administrativy, která ve stejné době zahájila redukci klášterů a následně zvyšování počtu farních úřadů. I v této sféře byl dodržen princip, podle kterého se tabák stal jednak příspěvkem k platu, jednak darem státu.

²¹ *Informationstarif über die im Verschleiß der k. k. österreichischen Tabakregie befindlichen Tabakfabrikate*, Wien 1915. *Tarif für die Erzeugnisse der k. k. oesterreichischen Tabakregie, gültig vom 1. März 1917*, Wien 1917. *Verzeichnis der Preise zu welchen oesterreichische Tabakfabrikate an die k. u. k. Kriegsmarine abgegeben werden, gültig vom 2. Mai 1916*, Wien 1916. *Verzeichnis der Preise zu welchen oesterreichische Tabakfabrikate an die im Auslande operierenden oesterreichisch-ungarischen Truppen abgegeben werden, gültig vom 1. Juni 1916*, Wien 1916.

²² *Handbuch aller unter der Regierung des Kaiser Josef II. ...*, VII., Wien 1786, s. 780.

²³ H. HITZ – H. HUBER, l. c., s. 86.

²⁴ Tamtéž, s. 87.

Duchovní ze zrušených klášterů ztratili nárok na nákup limito tabáku, pokud se nedostali na místo duchovního ve farní správě placeného státem. V tomto směru bylo státní úřednictvo neústupné a žádný z prosebných dopisů, požadujících pro jednotlivé bývalé řeholníky obnovení této výsady, nebyl vyřízen kladně. Příjemci nadále zůstali pouze členové těch řádů a kongregací, které nebyly zrušeny. Především šlo o milosrdné bratry, pečující o nemocné.²⁵ Postupně i o členy těch žebrevých řádů, které buď josefínské restrikce přežily nebo byly následně obnoveny. Zatím co v případě milosrdných bratrů byl tabák považován za prevenci a ochranu před nákazou nejrůznějšími nemocemi, s nimiž bratři přicházeli ve svých nemocnicích do styku, v případě žebrevých řádů byl limito tabák považován za regulérní almužnu, kterou mohly tyto řády přijímat od kohokoliv, tedy i od státu. Z ženských řádů se nárok na limito tabák týkal v josefínské době pouze alžbětinek.²⁶ Ačkoliv restrikcím tehdy nepodléhal ani řád voršilek, pro ně limito tabák nebyl přidělován, protože nepracovaly s nemocnými a nebyly žebrevým řádem, svůj majetek získávaly jinak.²⁷ Veškerý šňupací limito tabák byl prodáván za 24 krejcarů za libru. To bylo sice dvakrát tolik, než kolik platila armáda za dýmkový limito tabák, ale na druhou stranu to bylo jenom 37,5 % z tehdejší tržní ceny běžného šňupacího tabáku.²⁸

Z principu, kterým se řídil vznik nároku na limito tabák, vyplývalo, že na něj měli nárok i ti duchovní ve farní správě, kteří byli ustanoveni na farách zřízených státem a také státem placeni. U nich limito tabák tvořil specifickou součást

²⁵ Řád milosrdných bratří byl založen roku 1537 ve Španělsku sv. Janem z Boha s řeholí sv. Augustýna. Jeho úkolem byla péče o nemocné. Členové měli velmi často odborné lékařské nebo farmaceutické vzdělání, ostatní pak alespoň odborné ošetrovatelské vzdělání. V mladší době provozovali často i velké a velmi moderně spravované nemocnice. V Čechách působili v Praze od roku 1620, v Novém Městě nad Metují od 1692, v Kuksu od 1743, na Moravě ve Valticích od 1605, v Prostějově od 1733, v Letovicích od 1750, ve Vizovicích od 1781 a na Starém Brně od 1747. Josef SVÁTEK, *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archívy*, Praha 1966, s. 91-94.

²⁶ Alžbětinky (OSE) patřily k řeholním terciářkám sv. Františka z Assisi, ovšem měly vlastní statuta alžbětinek a skládaly pouze jednoduché řeholní sliby. Hlásí se ke sv. Alžbětě Durynské, která svým založením špitálu v Marburgu v roce 1227 a jeho další správou položila základní kritéria pro péči tohoto druhu. Hnutí má původ v Itálii, ale české domy odvozují svůj původ od špitálních sester Apollonie Radermachové z Cách, které byly také zařazeny mezi terciářky sv. Františka. První konvent v Čechách byl založen v Praze na Novém Městě pražském u P. Marie Sedmibolestné roku 1722 a jednalo se o vídeňské založení. Dále byl v roce 1746 založen konvent v Kadani, 1749 na Starém Brně a 1855 v Jablunkově v těšínském Slezsku. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 100. Josef SVÁTEK, *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archívy*, Praha 1966, s. 144.

²⁷ Voršilky byly v této době už výhradně školským řádem, poskytujícím vzdělání dívkám bez rozdílu původu, v praxi však především vyšším a středním vrstvám. Působily od roku 1655 v Praze, od roku 1715 v Kutné Hoře. Na Moravě v Olomouci a v důsledku josefínských restrikcí i v Brně. Teprve později vznikly jejich kláštery a školské instituty i v Králíkách, Liberci, Frývaldově, Přestavlkách u Přerova, České Skalici, Hostinném. Marie MACKOVÁ, *Voršilky v Čechách do roku 1918*, v tisku.

²⁸ H. HITZ – H. HUBER, l. c., s. 85.

mzdy, i když ani oni jej neměli zcela bezplatně, ale v uvedených cenových relacích. Všechny uvedené skupiny duchovních osob – mužských i ženských – měly nárok na limity tabák z důvodů své činnosti, který zároveň nebral ohled na to, zda jednotlivé konkrétní osoby jsou skutečnými konzumenty tohoto tabákového výrobku. Přestože, jak už bylo konstatováno, se s tímto tabákem nesmělo dále obchodovat, byl tento princip už v josefínské době terčem kritiky. Ovšem, ačkoliv byl terčem kritiky už tak záhy, ve své podstatě nikdy, až do konce existence monarchie, nebyl změněn. Dále uvedené změny se týkaly modifikace daného principu, případně jeho přizpůsobení změnám – více uvnitř tabákové režie než uvnitř církevního světa, ale ne jeho principiální změny či dokonce omezení.

Šňupavý limity tabák a jeho distribuce byly ošetřeny dvorským dekretem č. 20 849 ze dne 30. června 1807 a následně až výnosem ministerstva financí č. 14 314 ze dne 18. července 1875.²⁹ Ovšem už dávno před tím, 22. prosince 1774, upozorňoval dvorský dekret, že krajští hejtmani jsou povinni zpracovat předběžný seznam všech klášterů, které v jejich obvodu mají nárok fasovat limity tabák v roce 1775. Podle těchto seznamů pak měli v průběhu roku tuto povinnost, kterou před sebe stát postavit, zajišťovat.³⁰ Další upřesnění speciálně pro Čechy bylo datováno 3. prosincem 1783. Pro evidenci začal být vyžadován nejenom seznam klášterů, konventů a komunit, ale v rámci každého z nich ještě jmenný seznam osob majících nárok na limity tabák, tedy osob duchovních, nikoliv případného světského personálu.³¹ Další zpřesnění přišlo s platností od 1. ledna 1801. Tehdy bylo výslovně stanoveno, že na šňupací limity tabák mají nárok kapucínské a františkánské kláštery, které ještě nejsou řádně dotovány. Protože některé z těchto klášterů jsou stále ve své existenci odkázány na sbírky, měla být výše přiděleného limity tabáku shodná s výší stanovenou pro ty kláštery, které už měly stanovenou regulérní dotaci, a do budoucna měla být taková výše dodržována. Nárok na limity tabák podle tohoto dvorského dekretu zůstal zachován i milosrdným bratřím a alžbětinkám z důvodu jejich péče o nemocné. Naopak servitům, protože nebyli žebravým řádem, nadále nebyl zachován. Dosavadní taxa, která stanovovala libru tabáku na každého mnicha a půl libry na každou jeptišku, byla zvýšena na 1,25 libry pro muže, resp. 0,75 libry pro každou ženu z řad alžbětinek. Ovšem byl za to vyžadován jmenný seznam těch, kdo tuto formu podpory obdrželi, ne už celkový výkaz, ve které základní jednotkou byl celý klášter.³²

Princip, kterým státní monopol předával dary žebravým řádům v podobě přesně stanoveného množství i druhu tabákových výrobků za regulovanou cenu, se udržel až do konce monarchie, i když se o něm ani uvnitř státní tabákové režie příliš nemluvilo. Dodávky se děly většinou přímo z továren, resp. z hlavních skla-

²⁹ F. X. VESELÝ, l. c., s. 7.

³⁰ Peter Karl JAKSCH, *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzsache, wie auch in Güter- Stiftungs- Studien- und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800*, VI., Praha 1828, s. 1.

³¹ *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Josef II. ...*, IV., Wien 1785, s. 112.

³² Tamtéž, s. 4, dvorský dekret z 2. prosince 1800.

dů, které fungovaly při továrnách. To také vysvětluje, proč byla ve všech prováděcích předpisech pro manipulaci s limito tabákem, které se ke konci trvání monarchie staly neobyčejně složitými, věnována šňupacímu limito tabáku mizivá pozornost. Do styku s ním na cestě od výrobce ke spotřebiteli totiž přicházelo minimum osob, a proto i navazující administrativa mohla být velmi jednoduchá. V praxi to vypadalo například tak, že z továrny v Sedleci přímo zásobovali františkánské kláštery v Hostinném, Zásnukách a Turnově, kapucínské kláštery v Chrudimi, Kolíně a Rumburku a konvent milosrdných bratří v Kuksu. Kolem roku 1897 to bylo v množství 10 – 35 kg na půl roku pro každou z uvedených lokalit, podle aktuálního počtu osob.³³

V průběhu 19. století se sortiment tabákových výrobků v rámci rakouské tabákové režie dost rozšířil, ovšem limito tabák tvořil po celou dobu jeho poměrně stabilní sortimentní část, která se vyráběla v několika tabákových továrnách. Patřil k té části sortimentu, která měla naprosto přesně určeného koncového konzumenta a mimo toto určení se vlastně neměla dostat. Je však třeba připustit, že kromě limito tabáku byla v takovém postavení ještě další část sortimentu. Ta však byla většinou vymezena ne skupinou společnosti, ale územím, na kterém se mohla prodávat a pro ostatní části nejenom monarchie, ale později i území rakouské tabákové režie, byla nepřipustná. Existovaly například speciální druhy tabákových výrobků určených pouze pro území Vojenské hranice, pro italská území nebo pro Halič a Bukovinu. Tím ovšem zároveň nebylo zakázáno v těchto oblastech prodávat jiný sortiment. Pro Čechy ani pro české země žádný takto vymezený druh tabákového výrobku nebyl.

Šňupací limito tabák pro řádové osoby (bez dalšího rozlišení) byl k dispozici ve třech variantách. Jednak pod názvem Hainburger, feinkörnig, schwarzgebeitzer, který se prodával buď v půlkilových dózách za 42 krejcarů nebo v dózách po 625 g (5/8 kg) za 53 krejcarů. Dalším, podstatně levnějším druhem byl Inländer, ordinärer, feinkörnig v půlkilové dóze za 21 krejcarů. Třetí druh byl nazýván Tabakstaub, byl balen do malých balíčků a půl kila výrobku v těchto balíčcích stálo 3 zlaté 50 krejcarů. Limito dýmkový tabák byl pouze dvojího druhu: pro vojsko a pro ostatní oprávněné osoby, bez dalšího specifického pojmenování. Obojí byl balen ve stejných balíčcích po 107 g, byl stejné kvality, resp. vyráběný stejnou technologií a podle shodné receptury. Rozdíl byl, až do již zmíněného vyrovnání, pouze v ceně pro koncového konzumenta. Armáda jej nakupovala jedno balení za 4 krejcaru, ostatní oprávněné osoby jedno balení za 4,5 krejcaru.³⁴ Ve stejné době bylo možné šňupací tabák všeobecného sortimentu koupit v cenách od 1 zl 80 kr do 7 zl 20 kr za půl kila, takže finanční dotace ze strany státu byla v tomto limito sortimentu dost značná. U dýmkových tabáků nemusel být rozdíl tak markantní,

³³ Státní oblastní archiv Praha (dále jenom SOA Praha), Rakouská tabáková režie (dále jen RTR), továrna Kutná Hora, kart. č. 666, odpověď na dotazník GŘ č. 33 313.

³⁴ *Tabellen zur Statistik des österreichischen Tabak-Monopol der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder für das Jahr* (dále jen TzS) 1885.

pokud se nejednalo o výrazně lepší druhy. Všeobecný sortiment dýmkových tabáků nedělených do menších balení se pohyboval v rozpětí prodejních cen od 48 krejcarů do 6 zlatých za 0,5 kg.³⁵ Statistický průměr v dosažených cenách, ve kterých se odrážel mj. spotřebitelský vkus a finanční možnosti, při konstantních cenách všech limitů tabákových výrobků pak byl následující: za 1 kg šňupacího limitu tabáku bylo zaplaceno průměrně 78 krejcarů a za 1 kg dýmkového limitu tabáku 37 krejcarů. Ve stejné době bylo za 1 kg šňupacího tabáku všeobecného sortimentu průměrně zaplaceno 1 zlatý 84 krejcarů a ve speciálním sortimentu to bylo 5 zlatých 40 krejcarů. Za 1 kg dýmkového tabáku všeobecného sortimentu bylo ve stejné době zaplaceno průměrně 1 zlatý 15 krejcarů a ve speciálním sortimentu to bylo dokonce 8 zlatých 68 krejcarů.³⁶ Jak už bylo naznačeno, výrazné změny v cenových poměrech přivodila až první světová válka.

Od počátku 90. let 19. století se sortiment limitu tabáku rozšířil o Limito-Cigarrentabak für die k. u. k. Marine, který byl prodáván v balíčcích po 80 g, každý za 4 krejcarey. Tato změna se netýkala žádného jiného z oprávněných příjemců a byla odrazem velmi specifického postavení, které válečné námořnictvo v habsburské monarchii mělo.³⁷

Každý dýmkový i šňupací tabák ve sledované době byl směsí nejrůznějších druhů tabákové suroviny jak ve smyslu geografického původu, tak ve smyslu části rostliny, ze které pocházela. Poměr jednotlivých složek ve směsi i další technologické náležitosti určovalo vždy vedení tabákové režie. Kromě tušených technologických inovací se v těchto změnách celkem jednoznačně odrážela aktuální dostupnost i cenová hladina jednotlivých typů tabákové suroviny, včetně zpětného odrazu například politických nepokojů v oblasti pěstování či klimaticky nepříznivého roku, které se promítly do dostupnosti, ceny i kvality surovin. Tyto faktory byly určenými specialisty generálního ředitelství státní tabákové režie dost pečlivě sledovány, a pokud jsou dnes dostupné jejich analýzy, je zřejmé, že se mýlili ve svých prognózách jenom málo kdy. Ačkoliv habsburská monarchie nebyla malým pěstitelem tabáku, ve výrobcích se vždy objevovalo množství suroviny dovezené prakticky z celého světa. To se týkalo i limitu tabáku. Receptury na výrobu limitu tabáku byly stejně tak jako u jiných druhů tabákových výrobků proměnlivé, nicméně stanovované vždy závazně pro všechny továrny v rámci rakouské tabákové režie. Dýmkový limitu tabák patřil vždy k těm hrubším, možná i méně kvalitním. Sestával ze čtyř až osmi různých druhů vstupní suroviny a čas od času lze nalézt v technologických nařízeních i změnu způsobu řezání jednotlivých typů suroviny. Srovnatelné byly z civilního sektoru zřejmě některé tzv. hrubě řezané druhy dýmkového tabáku, jednodušší už byl po technologické stránce zřejmě jen tzv. Grenztabak, určený pro oblast Vojenské hranice. Určovaným změnám ve složení i technologii byla v příslušných továrnách věnována patřičná pozornost a do-

³⁵ TzS 1885.

³⁶ TzS 1879.

³⁷ TzS 1891.

bové receptury jsou pro odborníky (laikům mnoho neřeknou) dodnes k dispozici v některých továrních spisovnách.³⁸

Jestliže z první poloviny 19. století jsou dnes k dispozici jenom značně omezené údaje o množství vyrobeného a distribuovaného limito tabáku, pak ze druhé poloviny 19. století to díky rozvíjející se státní statistice už je jinak. Byla to navíc doba, kdy poptávka po tabákových výrobcích vlastně neustále stoupala a v důsledku toho stoupala i produkce všech továren, které je vyráběly. V roce 1873 pracovalo na území rakouské tabákové režie celkem 27 továren, ve kterých bylo zpracováno celkem 665 827 vídeňských centů suroviny, což se rovná zhruba 372 863 q.³⁹ V roce 1893 bylo továren celkem 28 a vyšlo z nich celkem 312 207 q tabákových výrobků všeho druhu.⁴⁰ A v roce 1913 pracovalo na stejném území už 32 továren, které vyrobily 402 755 q tabákových výrobků.⁴¹ Protože domácí výroba v naprosté většině objemu směřovala na domácí trh a export byl položkou zcela zanedbatelnou ve statistickém, ale i ekonomickém měřítku, znamenalo to, že téměř celá tato produkce končila u konzumentů v monarchii, z nichž alespoň někteří si ovšem navíc zpestřovali svou spotřebu ještě dováženým, většinou velmi luxusním zbožím ze zahraničí. Spotřeba speciálního sortimentu sice v průběhu druhé poloviny 19. století neustále stoupala, ale nebyla nijak výraznou částí co do objemu, zajímavější nesporně byla finančně.

Mezi léty 1875-1913 se průměrné množství všech spotřebovaných tabákových výrobků na jednoho statistického obyvatele Předlitavska pohybovalo mezi 1,3 – 1,5 kg za rok a zaplatil za ně v průměrné přepočtené ceně od 5,56 K do 11,4 K, přičemž ho 1 kg statisticky průměrného tabákového výrobku stál od 3,74 K do 8,62 K.⁴² To je ovšem statistická hra čísel, protože jak známo, statistický obyvateľ je i nemluvně, které rozhodně ještě tabákovým výrobkům neholdovalo, a například vysoký důstojník hýčkaného válečného námořnictva zaplatil za tabákové výrobky

³⁸ SOA Praha, RTR, továrna Kutná Hora, kn. č. 187 c, oběžníky generálního ředitelství státní tabákové režie 1867-1888. Jen pro příklad, jak byly stanovovány poměry suroviny v dýmkovém limito tabáku: v roce 1867 platilo následující složení: 4 % Gartenblätter, 14 % Debreziner, 23 % Theiss, 26 % Szegediner, 18 % Geiz, 15 % Rippen – jen první a poslední položka značila typ podle části rostliny, ostatní byly geografickým vymezením původu suroviny. V roce 1874 bylo složení následující: 11 % Szeged., 17 % Debrec., 19 % Theiss, 9 % Gartenblatt, 6 % Skirchner, 2 % Geiz, 10 % Gebitz, 20 % Rippen. Pro srovnání ve stejném roce technologie pro Grenztabak počítala s následujícím složením: 30 % Szeged., 35 % Debrec., 30 % Theiss, 5 % Rippen. Jen ojediněle a v malých množstvích se ve směsi dýmkového limito tabáku čas od času objevoval tabák ze zámofí, např. z Jávy nebo z Virginie, ačkoliv s ním tabákové továrny jinak pracovaly celkem běžně. Konstantně se objevující vysoké zastoupení „žeber“, tedy vlastně odpadu při výrobě doutníků, osvětluje, proč, kromě vědomého rozhodnutí státních úředníků, mohl být dýmkový limito tabák tak levný.

³⁹ TzS 1873. Statistika v tomto roce pracovala s hrubými objemy suroviny, následující období už uváděla kromě toho i objemy výrobků, protože vždy vznikal dále v této výrobě nezpracovatelný odpad.

⁴⁰ TzS 1893.

⁴¹ TzS 1913.

⁴² *Statistische Mitteilungen über das österreichische Tabakmonopol für das Jahr 1895, 1913.*

jistě několikanásobně víc než například dělník z vídeňské cihelny. Nicméně uvedená čísla snad pomohou alespoň rámcově nastínit vztahy a místo, které v tomto obrovském množství měl limito tabák.

Jak už bylo uvedeno, dýmkový limito tabák mohl být ve druhé polovině 19. století vydáván v maximálním množství zpočátku 0,749 kg, později 0,856 kg na osobu na měsíc. Šňupací limito tabák pak náležel osobám z řádů v množství 535 g pro muže a 321 g pro ženu. I když byl nepochybně rozdíl mezi stejným váhovým množstvím dýmkového a šňupacího tabáku, přesto to v obou případech byla velmi výrazně překročena statisticky průměrná hodnota roční spotřeby. Je dost možné, že se tato množství blížila nikoliv statistické, ale skutečné spotřebě možná i průměrného konzumenta. Navíc vzhledem k propastně nízkým cenám limito tabáku je zřejmé, že šlo o fakticky nezanedbatelný příspěvek oprávněným osobám, pokud byly skutečnými konzumenty tabáku. Pokud totiž nebyly, nemohly takto získat tabák ani prodat, ani za jeho neodebrání požadovat jakoukoliv jinou náhradu.

Prodej šňupacího limito tabáku (vlevo)⁴³ a dýmkového limito tabáku (vpravo)⁴⁴ v rakouské tabákové režii:

1877	5 309 kg	4 211 zl
1878	4 508 kg	3 548 zl
1879	4 432 kg	3 496 zl
1881	4 117 kg	3 300 zl
1882	4 109 kg	3 354 zl
1883	4 320 kg	3 604 zl
1884	4 180 kg	3 411 zl
1885	4 145 kg	3 419 zl
1886	4 078 kg	3 365 zl
1887	4 243 kg	3 487 zl
1888	4 092 kg	3 372 zl
1889	4 116 kg	3 334 zl
1890	4 126 kg	3 264 zl
1891	4 064 kg	3 349 zl

1877	1 460 493 kg	552 403 zl
1878	1 413 585 kg	534 617 zl
1879	1 209 163 kg	458 302 zl
1881	1 195 793 kg	453 419 zl
1882	1 212 286 kg	459 684 zl
1883	1 178 082 kg	446 945 zl
1884	1 181 208 kg	448 121 zl
1885	1 164 423 kg	441 826 zl
1886	1 146 440 kg	435 019 zl
1887	1 141 931 kg	433 397 zl
1888	1 162 522 kg	441 184 zl
1889	1 189 933 kg	451 613 zl
1890	1 218 152 kg	462 156 zl
1891	1 256 623 kg	476 511 zl

Tato absolutní čísla znamenala, že objem prodeje všech druhů limito tabáku se pohyboval v poslední čtvrtině 19. století zhruba někde mezi 3,5 – 4,5 % z celkového objemu prodaných tabákových výrobků na trhu rakouské tabákové režie.⁴⁵

Jak už bylo zmíněno, téměř výhradní spotřebu domácí produkce domácí poptávkou, která v případě limito tabáku byla ještě jednoznačnější, narušovala

⁴³ TzS 1877-1891.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

právě armáda v průběhu první světové války. Ovšem vyskytly se některé sporadické příležitosti tohoto typu ještě před jejím počátkem a rakouská státní statistika si s některými fakty uměla opravdu pohrát. Tato „zahraniční“, resp. exportní spotřeba limito tabáku se týkala nároku na tento druh kuřiva těch vojáků, kteří aktuálně sloužili na okupovaných územích. Protože šlo vždy o území ležící mimo dosah tabákového monopolu, resp. i za zákonem určenou celní hranicí, byly veškeré tam dopravované tabákové výrobky považovány na export, i když šlo o tak specifickou kategorii, jakou byl limito tabák. Ten přitom byl vojákům prodáván za stejnou cenu, jako kdyby si ho kupovali na území tabákové režie.⁴⁶ Jednalo se tedy o výraznou výjimku z ustanovení celního a monopolního zákona, kterému byly předřazeny normy (většinou nižšího typu než zákon) o nárocích na limito tabák v ozbrojených složkách. Odraz faktického stavu v rakouské statistice byl jenom pokusem zařadit do systému poněkud nesystémovou část produkce tabákových výrobků při jejím uplatnění na cestě za koncovým konzumentem.

Další prodej limito tabáku oprávněnými osobami jiným konzumentům za jinou než zákonem stanovenou cenu byl stíhán jednak podle důchodkového trestního zákona (§ 318 a 320), jednak posuzován zároveň jako služební přečin (podle dekretu dvorské komory č. 7 002/491 ze 3. března 1836 dále precizováno v řadě dílčích nařízení, např. FzM Vb 1859, N 17, s. 71-72, čj. 14 708-575 ze dne 6. dubna 1859).⁴⁷ Možnost zneužívání takto levně získaného tabáku ve smyslu jeho dalšího prodeje již za regulérní nebo jen o málo nižší ceny byla ovšem velmi reálná už daleko dřív, zřejmě od samého počátku existence limito tabáku a zřejmě ne jenom v ozbrojených složkách. Už v říjnu 1799 na ní velmi rázně reagoval finanční dvůr, který svým dekretem velmi přísně takové aktivity zakazoval, především pak civilním osobám, takže praxe mohla znát dokonce i několikrát překupnictví dýmkového limito tabáku.⁴⁸ V církevních kruzích ovšem pravděpodobně existovalo také další překupnictví limito šňupacího tabáku, protože už v roce 1781 bylo císařským dekretem zakazováno.⁴⁹ Následně pak v každé normě, která stanovovala jakékoliv kontrolní mechanismy, bylo počítáno s tím, že další prodej limito tabáku je přestupek nebo dokonce přečin buď podle důchodkových a finančních zákonů, nebo podle služebních řádů, případně obojího. Vzhledem k tomu, že se v průběhu celého 19. století postupně stále zpříšňovaly předpisy pro evidenci skladování a odběru limito tabáku, je zřejmé, že problémy s jeho dalším prodejem se nikdy nepodařilo odstranit

Existence takového jevu, jakým byl limito tabák, byla na jedné straně specifickým projevem habsburského státu vůči osobám přímo na něm závislým, a na straně druhé součástí projevů státní dotační politiky do těch sfér, které stát považo-

⁴⁶ TzS 1891.

⁴⁷ F. X. VESELÝ, I. c., s. 6. *Oesterreichisches Rechts- Lexikon, Praktisches Handwörterbuch des öffentlichen und privaten Rechtes der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder*, IV, Praha 1894, s. 531-532.

⁴⁸ PGS, Bd. 11, Nro 69, 8. 10. 1799.

⁴⁹ P. K. JAKSCH, I. c., s. 9, dekret z 19. července 1781.

val za vhodné podporovat, a tím je k sobě jistým, poněkud skrytým způsobem přitáhnout. Tabákové výrobky k tomu mohly sloužit jednak proto, že stát držel ve svých rukách veškeré nakládání s tabákem jako svůj velmi přesně definovaný monopol, za druhé proto, že o tabákové výrobky byl v dané době vysoký a prakticky stále stoupající zájem. Stát tak poskytoval v obou rovinách nikoliv „odpad“, ale vysoce žádanou komoditu za velmi výhodných podmínek. Ty byly výhodné navzdory tomu, že šlo v rámci spektra sortimentu o jeho spodní část. Protože ve sledované době navíc, až na naprosto ojedinělé a ještě dost neurčitě formulované, neexistovaly žádné zdravotní a podobné výhrady proti konzumaci tabáku, je třeba přiznat, že šlo o státní iniciativu, která byla obecně považována za užitečnou a přijímána kladně.

Zusammenfassung:

Der Limitotabak im österreichischen Staatstabakmonopol

Die österreichische Staatstabakregie rechnete schon von ihrer Entstehung im Jahre 1784 mit einer besonderen Art der Tabakerzeugnisse, die als *limito tabak* bezeichnet wurden. Es handelte sich um den Tabak, der für einen sehr niedrigen Preis gesetzlich bestimmten Personen verkauft wurde. Dies waren Soldaten bis zum Dienstgrad „Feldweibel“ (inbegriffen), zur Kriegsmarine, Polizei, Militärpolizei, Gendarmerie und Finanzwache gehörig. Was nicht bewaffnete Körperschaften betrifft, handelte es sich auch um Bergleute in den Staatsgruben, Geistliche in der vom Staat finanzierten Pfarrverwaltung, Mitglieder mancher Bettelorden, Barmherzige Brüder und Elisabethinnen, die Kranke pflegten. Einerseits trug der Staat auf diese Weise zu den Löhnen bei, andererseits bot er ein Mittel, das vor Müdigkeit, Erschöpfung, Ansteckung und vor Krankheiten schützte. Der Limitotabak für bewaffnete Korps und für Bergleute wurde als Pfeifentabak (Limitorauchtabak) geliefert, für geistliche Personen wurde Limitoschnupftabak bestimmt. Ein weiterer Verkauf dieses Tabaks für höhere Preise wurde nicht erlaubt. Während in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts der Limitotabak im Rahmen der österreichischen Tabakregie bis 13 % des Gesamtverbrauchs betrug, handelte es sich kurz vor dem ersten Weltkrieg etwa um 3,5 – 4,5 %.

Deutsche Übersetzung Jana Hubková